
ФИЛОЛОГИЯ

УДК [811.161.1+811.111]:81'25:81'38

Стылістычныя асаблівасці перакладу трапеічных сродкаў
з англійскай мовы на беларускую

Н.А. Азяўчыкава

Артыкул прысвечаны стылістычным асаблівасцям перадачы сродкаў моўнай выразнасці з англійскай мовы на беларускую, улічваючы не толькі структуру моў, але і нацыянальную свядомасць народаў дадзеных моўных груп.

Ключавыя словы: пераклад, стылістычныя сродкі, тропы, метафара, эпітэт, параўнанне, метанімія, сінекдаха.

The article deals with stylistic features of the translation from English into Belarusian considering not only the structure of the languages, but also the national consciousness of the peoples of the given language groups.

Keywords: translation, stylistic devices, tropes, metaphor, epithet, simile, metonymy, synecdoche.

Уводзіны. Перакладчыцкая дзейнасць мае цалкам усталяваныя традыцыі навуковых і прыкладных даследаванняў. У нашы дні шырокае распаўсюджванне атрымала тэорыя, якая разглядае пераклад як акт міжмоўнай камунікацыі. Перавага гэтай тэорыі заключаецца ў тым, што ў ёй перакладчыцкія з'явы разглядаюцца праз прызму камунікатыўных устаноў і адрозненняў, у спосабах іх выражэння ў канкрэтнай пары моў. Не менш важны яе прагматычны аспект, які прадугледжвае супастаўленне не толькі дзвюх моў, але і дзвюх культурных супольнасцей.

Пераклад як від чалавечай дзейнасці мае доўгую гісторыю. У XVI стагоддзі французскі паэт-перакладчык Эт'ен Дала (1509–1546) прапанаваў 5 прынцыпаў перакладу: разуменне зместу і намеру аўтара, добрае валоданне дзвюма мовамі; пазбяганне літаральнага перакладу; выкарыстоўванне агульнаўжывальных форм маўлення; перадача танальнасці тэксту. Англійскія перакладчыкі Каўлі і Дэнхем (XVII ст.) выступалі ў абарону вольнага перакладу. Дэнхем лічыў, што сэнс – сутнасць вечная і ўніверсальная, ён лёгка перадаецца праз мовы і культуры, незалежна ад рознага семантычнага кантэксту і розных культурных дыскурсаў. Падтрымаў і распрацаваў правілы перакладу Драйдэн (1680), а ў 1790 годзе напісаў свой трактат А. Тайтлер, у якім прапанаваў 3 галоўныя прынцыпы перакладу: пераклад павінен цалкам перадаваць змест арыгінала; стыль і манера павінны захоўвацца; пераклад павінен чытацца так лёгка, як і арыгінал. Пераклад выконвае дзве асноўныя функцыі: інфарматыўную (пасрэдніцкую) і творчую. Традыцыйна лічылася, што асноўнай функцыяй перакладу з'яўляецца пасрэдніцкая функцыя, паколькі тэорыя мастацкага перакладу не выходзіла за рамкі нацыянальна-літаратурнага працэсу або разумела нацыянальна-літаратурны працэс занадта прагматычна, а значыць аднабока. Да перакладу ставіліся патрабаванні адэкватнай перадачы каштоўнасцей, тоеснасці перакладу і арыгінала [2, с. 53].

І толькі ў сярэдзіне XX стагоддзя былі закладзены асновы навуковай тэорыі перакладу. Да гэтага часу пераклад лічыўся нелінгвістычнай навукай. Гэтаму спрыяла распрацоўка шматлікіх лінгвістычных аспектаў, раздзелаў мовазнаўства – такога, як супастаўляльнай лінгвістыкі, сінхранічнай лінгвістыкі, лінгвістыкі дыскурсу, камунікатыўнай тэорыі мовы і гэтак далей, пачалася падрыхтоўка перакладчыцкіх кадраў на факультэтах універсітэтаў. Пераклад, як вядома, – творчы працэс, і таму перакладчык павінен ведаць не толькі дзве мовы, але

і гісторыю, геаграфію, лад жыцця і менталітэт народаў. Што да тэорыі перакладу з англійскай або іншай мовы на беларускую, то яе не існуе. Асобныя пытанні перакладу закраналіся ў літаратуразнаўчых працах В. Рагойшы, Л. Баршчэўскага, А. Яскевіч, К. Шэрман, але працы лінгвістычнай арыентацыі зусім нешматлікія (Т. Лавыш, А. Шыдлоўскі, Т. Суша).

Пераклады з англамоўнай літаратуры на беларускую мову пачаліся нядаўна, і калі традыцыя перакладу з англійскай мовы на іншыя мовы склалася ў далёкія стагоддзі, то беларусы зацікавіліся англамоўнай літаратурай толькі ў 1925 годзе, калі Юрка Гаўрук пераклаў адну з камедый Уільяма Шэкспіра. Пазней ён перакладаў прозу і паэзію англійскіх, аўстралійскіх і амерыканскіх аўтараў. Да гэтага ж перыяду адносіцца перакладчыцкая дзейнасць слаўтага Уладзіміра Дубоўкі, аўтара перакладаў санетаў Уільяма Шэкспіра, “Шыньенская вязня” Джорджа Байрана. Дух шатландца Роберта Бернса стаў зразумелым беларускім чытачам дзякуючы Язэпу Семяжону, які, акрамя таго, пакінуў вялікую спадчыну ў перакладах з розных літаратур.

Пазней перакладаліся творы іншых англійскіх пісьменнікаў: Оскара Уайльда (І. Ідэльчык), Роберта Стывенсана (А. Асташонак), Уільяма Моэма (В. Валынскі), Джорджа Оруэла (С. Шупа), Грэма Грына (В. Небышынец), Джэймса Джойса (Я. Максімюк). З амерыканскай літаратуры перакладаліся Уільям Сараян (І. Сляповіч), Карсан Маккалерс (У. Шчасны), Эрнэст Хэмінгвэй (В. Небышынец), Джон Стэйнбек (С. Дорскі), Джон Байран (Ул. Скарынкін).

Пераклады друкаваліся ў альманасе “Даляглядзі”, часопісе “Крыніца”, цяпер – у часопісах “Дзеяслоў” і “Arche”. Кароткія апавяданні для гэтых выданняў перакладалі В. Судмянкова, В. Калаца, А. Кудраўцоў, В. Дрозд і іншыя.

У апошнія дзесяцігоддзі ХХ стагоддзя тэарэтыкі перакладу вызначылі межы тоесна-адэкватных, трансфармацыйна-адэкватных, мадыфікацыйна-адэкватных і функцыянальна-адэкватных перакладаў. Грунтоўна даказана беднасць (абмежаванасць) літаральнага (даслоўнага, механічнага) перакладу без уліку змястоўных і стылістычных асаблівасцей таго ці іншага тэксту (кантэксту). Усе больш і больш сустракаецца меркаванняў, што надзвычай эфектыўны, функцыянальна-эквівалентны – свабодны (вольны) пераклад, нават пераклад-пераказ, асабліва ў справе навучання замежнай мовы.

Мастацкі пераклад – не другасная з’ява, як не другасная творчасць. Мастацкі пераклад – гэта заўжды новы арыгінальны тэкст з таямніцамі чужога почырку, які мае знаходкі і стра-ты, як і любы арыгінальны тэкст – першасная з’ява, хоць адначасова дэфініруецца па-філа-софску як пераклад духоўнай мэты аўтара.

А сімбіёз мастацтва і навукі патрэбен па той толькі прычыне, што інтуіцыі і практыкі зусім недастаткова, каб дасягнуць вяршыняў у творчай працы, і, як паказвае аналіз арыгіналаў і перакладзеных твораў, ёсць яшчэ шмат памылак і недакладнасцей, і, што больш прыкра, элементарнае ігнараванне законаў мовы арыгінала.

Тэорыя перакладу і дае ўсё гэта будучаму творцу. Лінгвістычны і літаратурны талент – не адно і тое ж. Літаратурны ўключае лінгвістычны, і адзін без другога не могуць існаваць пры перакладзе, як не можа быць пісьменнік без філалагічнай адукацыі або самаадукацыі.

Мэтай артыкула з’яўляецца вывучэнне спосабаў перадачы трапеічных сродкаў з англійскай мовы на беларускую ў мастацкіх творах.

Пры перакладзе мастацкіх твораў з англійскай мовы на беларускую трэба ўлічваць лексічныя, сінтаксічныя і стылістычныя асаблівасці. У гэтым артыкуле падрабязна апісаны стылістычныя асаблівасці перакладу. Стылістычныя сістэмы англійскай і беларускай моў маюць свой нацыянальны характар. Стылістычныя прыёмы розных моў у аснове адны і тыя ж, аднак іх ужыванне рознае, яны выконваюць розныя функцыі, чым і тлумачыцца неабходнасць трансфармацый. Стылістычныя замены гэтак жа магчымы і неабходны, як і замены граматычныя і лексічныя. Пры ажыццяўленні лексічных і граматычных трансфармацый перакладчык кіруецца прынцыпам перадачы лексічнага або граматычнага значэння слова ці формы. Пры перадачы стылістычнага значэння перакладчык павінен кіравацца тым жа прынцыпам – узнавіць у перакладзе той жа эффект, гэта значыць выклікаць у чытача аналагічную рэакцыю, хоць часта яму даводзіцца дасягаць гэтага, звяртаючыся да зусім іншых моўных

сродкаў. Напрыклад, “A vault of a schoolroom” (Дыкенс) – “Клас, падобны на склеп”. Своеасаблівы па свайму структурнаму характару англійскі эпітэт у дадзеным выпадку перададзены іншым стылістычным прыёмам, а менавіта параўнаннем; іншымі словамі, адна і тая ж мэта – вобразнае апісанне класа – можа быць раўнацэнна дасягнута рознымі шляхамі. Перакладчык не павінен імкнуцца захаваць сам прыём, але павінен абавязкова прайграць яго функцыю у кантэксце. Не варта таксама забываць і пра тое, што амаль усе стылістычныя прыёмы шматфункцыянальныя. І гэтак жа, як у англійскай і беларускай мовах, могуць не супадаць асобныя лексіка-семантычныя варыянты, гэтак жа могуць адрознівацца асобныя функцыі аднаго і таго ж стылістычнага прыёму. Такім чынам, і пры параўнанні стылістычных прыёмаў выяўляюцца (хоць, можа быць, і не так відавочна, як пры параўнанні граматычных форм і канструкцый) поўныя супадзенні, частковыя супадзенні і несупадзенні іх функцый.

Асаблівасці мовы мастацкай прозы, нягледзячы на тое, што яны ўсё больш і больш памнажаюцца, застаюцца тыповымі для дадзенага напрамку стылістыкі англійскай мовы. Сапраўды арыгінальная вобразнасць прамовы ў спалучэнні з эмацыйнай сінтаксічнай арганізацыяй выказвання, сінтэз аўтарскага плану апавядання і прамовы персанажаў, выкарыстанне элементаў розных стыляў прамовы, апрацаваных і прыстасаваных для мэт мастацкага апавядання, выкарыстанне слоў у вытворных і кантэкстуальных значэннях – усе гэтыя асаблівасці, узаемадзейнічаючы паміж сабой, утвараюць сваю сістэму.

Практычна любы мастацкі тэкст уключае выразныя сродкі, і перадача розных стылістычных функцый слова з мовы на мову патрабуе асаблівых пераўтварэнняў.

Да стылістычных сродкаў моўнай выразнасці на лексічным узроўні належаць тропы, заснаваныя на пераносным словаўжыванні.

Паводле ўзнікнення і сферы пашырэння тропы падзяляюцца на моўныя і індывідуальна-аўтарскія. Да тропы адносяцца метафара, параўнанне, эпітэт, метанімія, сінекдаха, гіпербала, літота, перыфраза, антытэза, каламбур, антанамасія, эўфемізм, дысфемізм, паранамазія, зія, алагізм і інш. Найбольш часта ў мастацкім тэксце аўтар ужывае такія тропы, як метафара, эпітэт, параўнанне, метанімія, сінекдаха, якія будуць больш падрабязна разгледжаны далей на прыкладах тэкстаў арыгінала і тэкстаў перакладу. У артыкуле выкарыстаны прыклады з казак Оскара Уальда і з казкі “Аліса ў Краіне цудаў”, а таксама прыклады з перакладаў С. Шупы і І. Ідэльчык.

Метафара – гэта перанос назвы аднаго прадмета на іншы на аснове падабенства іх прыкмет.

Са старажытных часоў чалавек ствараў у словах светапогляд у яго вобразным уяўленні. Напрыклад, шмат у якіх мовах захоўваецца старажытны гендэрны падзел ўсіх прадметаў. І вось калі ў англійскай мове значная частка назваў птушак і жывёл звязана з вобразам *he*, дык у беларускай мове такія імёны, як *Frog, Fish, Tortoise* (*Жаба, Рыба, Чараныха*) – адзінкі жаночага роду. Пра гэта трэба памятаць пры перакладзе казак, дзе ўсе жывёлы і птушкі, і нават расліны, адушаўляюцца і ў англійскай мове.

Вось як, напрыклад, перакласці сказ з “*Алісы ў Краіне цудаў*”: *The master was an old Turtle – we used to call him Tortoise?* [5, с. 53] Рускі пераклад – **Старик-Черепиха**. А які трапны эквівалент выбраць для беларускага перакладу: *стары, старэча, старэчына, дзед, дзядок?* Трэба глядзець увесь кантэкст.

Пры перадачы метафар, заснаваных на вобразах жывёл, трэба браць пад увагу тыя традыцыі, якія склаліся ў кожнага народа па-свойму.

Як адзначае П. Ньюмарк, спецыфіка англійскага слова *horse* ў тым, што гэты вобраз выклікае пазітыўныя асацыяцыі – “здоровы, грацыёзны, пародзісты”, у той час як у беларускай традыцыі, асабліва калі метафара тычыцца жанчыны, “кабыла” – гэта вялікая, няздатная, непрыгожая кабета. А вось слова *cornflower* (*vasilёk, валошка*) і ў англійскай, і ў беларускай мовах спалучаецца са словам *eyes* (*вочы*): *cornflower-like eyes – вочы, як валошка* [13].

Разгорнутая метафара патрабуе **структурнай трансфармацыі**. Гэта выклікана рознымі традыцыямі граматычнага ўвасаблення ў англійскай і беларускай мовах. Асабліва гэта звязана з метафарычным эпітэтам, які можа быць выражаны атрыбутыўным ці субстантыўным сло-

вазлучэннем. А ў такіх выпадках выкарыстоўваем перастаноўку элементаў метафары або дабаўленне ці апушчэнне. Напрыклад: *The cat bolt upright*. – *Кот сядзеў нерухома, як вартаўнік. He had cobwebs in his head*. – *У галаве ў яго была каіша* [14].

Калі метафары запазычаны з адной крыніцы, але маюць розныя спосабы выражэння, то выкарыстоўваецца **традыцыйны адпаведнік** (*Greek gifts* – *данайскія дарункі; the Confusion of Babylon* – *бабілонскае стаўпатварэнне*) [5, с. 50].

Самымі цяжкімі для перакладу з’яўляюцца тыя метафары, прыныцы пабудовы якіх адрозніваюцца ў мовах. У такім выпадку магчымы значныя трансфармацыі: замест метафары можна выкарыстоўваць параўнанне, метафарычны эпітэт або іншы троп. Напрыклад: *a dream of a hat* – *не капялюшык, а мара; an angel of a girl* – *не дзяўчынка, а анёл або дзяўчынка – проста анёл* [10, с. 82].

Такім чынам, спосабы для перадачы метафары наступныя: літаральны пераклад, дабаўленне, апушчэнне, замена, структурнае пераўтварэнне, традыцыйны адпаведнік, паралельнае найменне метафарычнай асновы.

Галоўнай праблемай перакладу метанімічнага слова з’яўляецца розніца ў спосабах метанімізацыі і ў ступені яе распаўсюджанасці ў мовах. Гэты троп заснаваны на сумежнасці паняццяў. Напрыклад: *Штодзень у капусце каб плавала скварка, а к ей знайшлася б і чарка* (Русак) [3].

Самымі цяжкімі для перакладу з’яўляюцца выпадкі метанімічнага пераносу, заснаваныя на асацыяцыях паміж прадметам і адной з яго прыкмет (метанімічны эпітэт), паміж цэлым і часткай прадмета (сінекдаха), паміж імем уласным і імем агульным (антанамасія).

Цяжка перакладаць метанімічныя эпітэты – такія, напрыклад, як *джынсавая дзяўчынка*. Такі выраз можна перакласці, толькі выкарыстаўшы спосаб трансфармацыі прыметы ў аб’ект: *A girl in her denim outfit*, таму што выразу *a denim girl* няма ў англійскай мове.

Сінекдаха распаўсюджана ў англійскай мове, мабыць, шырэй, чым у беларускай, і часам стварае цяжкасці пры перакладзе. Напрыклад: *These wheels will drive you at your pleasure* можна перакласці як: *Гэтыя колы гарантуюць вам прыемную паездку*, але ў такім выпадку зніжаецца стыль. Лепш выкарыстаць **перыфразу** або **дабаўленне**, і тады гэты тэкст будзе гучаць больш адпаведным арыгіналу: *Гэтыя цудоўныя колы, сучасны дызайн машыны, гарантуюць...*

Ужыванне таго або іншага спосабу для перакладу **антанамасіі** залежыць не толькі ад моўных, але і ад культурных адрозненняў. Асабліва шырока гэты тып метаніміі ўжываецца ў англійскай мове ў сферы гандлёвых найменняў прадукцыі, выкарыстоўваецца імя гаспадара фірмы, што рэдка сустрачаецца ў беларускай традыцыі: *We went to the wine bar to eat Stilton* (стылтан – гэта белы сыр з сінімі прожылкамі цвілі, які спачатку прадаваўся ў мястэчку Стылтан). У такім выпадку можна ўзнавіць аснову (*наесці сыру стылтан*) або апусціць метанімічны кампанент (*наесці сыру з сінімі прожылкамі*).

Вельмі цяжка перадаваць метаніміі, звязаныя з імёнамі, якія добра вядомыя ў рамках адной культуры, але невядомыя ў мове перакладу. Як лепш перадаць, напрыклад, сказ: *Kali ty zmikićisja, Mikita?* (Мікіта – непаваротлівы чалавек). (*When are you going to do it Mikita? You are slow!*) [14]. У такім выпадку не абыйсціся без поўнай трансфармацыі і страты метаніміі.

Эпітэт – троп, які падкрэслівае істотную рысу, якасць прадмета, асобы, з’явы. Багацце эпітэтаў у мове – паказчык яе развіцця, выразнасці і гнуткасці. Эпітэты бываюць агульнамоўнымі (*серабрысты туман* – *silvery fog*), народна-паэтычнымі (*сіняе мора* – *azure sea*), індывідуальна-аўтарскімі (*белакрылая рака* – *white-winger river*).

Метафарычныя функцыі эпітэта ў абедзвюх мовах могуць супадаць (*black day* – *чорны дзень*), але могуць (што здараецца часцей) разыходзіцца. У такім выпадку патрабуецца **вобразная замена** (*back sheep* – *парышывая авечка, back frost* – *траскучы мароз*). Эпітэт заснаваны на збліжэнні прадметаў па іх падабенстве.

Параўнанне – троп, заснаваны на збліжэнні прадметаў паводле іх падабенства. Параўнанні звычайна складаюцца з трох частак: суб’екта, асновы і аб’екта. У параўнаннях ужываецца прыметнік *падобны* – *like*, злучнікі *як, што, нібы, быццам, усе роўна як* (*as ... as, like*). У мастацкім стылі, асабліва ў беларускай паэзіі, часта сустракаюцца параўнанні-выказнікі (*льну палосы-бялявыя косы*).

Асноўныя спосабы перадачы параўнанняў:

– **поўны пераклад**, калі супадаюць моўныя і культурныя традыцыі выражэння індывідуальнай уласцівасці: *a bright smile* – яркая ўсмейка, *as bright smile* – яркая, як зорка [10, с. 108];

– **аналаг або функцыянальная замена**: *as hungry as a hunter* – галодны, як воўк; *a wooden laught* – тупы смех [14];

– **трансфармацыі** з аднаго тропа ў іншы: *квяцістыя зоры* – *stars like flowers*; *месяц-юнак* – *waxing half moon* [11].

Такім чынам, пераклад – гэта ператварэнне паведамлення на зыходнай мове ў паведамленне на мове перакладу. Дакладны пераклад, па азначэнні, немагчымы ўжо ў сілу таго, што розныя мовы адрозніваюцца як па граматычным складзе, так і па простае колькасці слоў, не гаворачы ўжо аб адрозненні культур, што таксама можа мець уплыў на спосаб і вынікі перакладу. Пры гэтым, калі супастаўляльныя граматыкі і двухмоўныя слоўнікі існуюць і нават у досыць падрабязных варыянтах, у тым ліку і для суадносін беларускай і англійскай моў, то практычна не існуе ніякіх супастаўляльных даведнікаў па культурах розных народаў. Мяркуюцца, што перакладчык у роўнай (або амаль роўнай) ступені валодае культурамі краін гэтых моў. Між тым, гэта далёка не так, і ў большасці выпадкаў перакладчык вельмі прыблізна ацэньвае, а такім чынам, і перакладае тыя або іншыя элементы або цэлыя катэгорыі зыходнага тэксту ў супастаўляльна-культурным плане. Што тычыцца перакладу мастацкіх твораў, то гэта найбольш цяжкі працэс, так як трэба ахапіць усе лінгвістычныя ўзроўні.

Літаратура

1. Арнольд, И.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд. – Л. : Просвещение, 1973. – 301 с.
2. Бархударов, Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975.
3. Беларуская мова : у 2 ч. Ч. 1 : Падруч. для навучэнцаў педвучылішчаў і каледжаў / Я.М. Адамовіч [і інш.] / пад агульн. рэд. Л.М. Грыгор'евай. – 3-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Вышэйшая школа, 1998. – 330 с.
4. Булыка, А.М. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2 т. / А.М. Булыка. – Т. 1 : А–Л. – Мінск : БелЭН, 1999. – 736 с.
5. Ідэльчык, І. Аліса ў Краіне цудаў / І. Ідэльчык. – Arche № 2, 2002.
6. Комиссаров, В.Н. Слово о переводе / В.Н. Комиссаров. – М. : Международные отношения, 1973.
7. Комиссаров, В.Н. Теоретические основы методики обучения переводу. – М. : Рема, 1997.
8. Комиссаров, В.Н. Теория перевода / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990.
9. Стылістыка англійскай мовы. – Мінск, 2006. – 131 с.
10. Дж. Джэймс Уліс / Пер. з англ. Я. Максімюка // Далягляды. – Мінск, 1990. – С. 106–138.
11. У. Оскар. Казкі : Дзіця-зорка; Малады каралевіч / Пер. з англ. Ватэнштэт, 1946.
12. У. Оскар. Портрет Дориана Грея / Пер. с англ. М.А. Абкиной. – Мінск, 1984.
13. Brewer's Dictionary of Phrase and Fable. – London, 1971.
14. Newmark, P. A textbook of Translation. – Prentice Hall, 1988.